

آموزش شهروندی و نقش آن در تحقق و دستیابی به توسعه پایدار شهری

مطالعه موردی: منطقه ۵ شهر تهران

کامبیز رفیعی*

کارشناس ارشد مدیریت شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

دکتر حیدر لطفی

مدیر گروه جغرافیا و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۸/۱۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۶/۱۵

چکیده

به طور کلی شرط اساسی شکوفایی و بالندگی هر جامعه در توسعه سرمایه های انسانی و تربیت آنها نهفته است. آموزش و به ویژه آموزش شهروندی عامل اساسی در ارتقاء فرآیندهای توسعه به شمار می رود (هر چند که این تنها عامل نیست). به علاوه آموزش شهروندی می تواند سهم بسزایی در مشارکت کامل توده های مردم در پیشرفت خود و در نظارت فعالانه شان نسبت به تغییرات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی داشته باشد. آموزش شهروندی از واژه های آشنا در نظام آموزش رسمی و غیررسمی در سطح بین المللی و ملی است که از دیرباز درباره آن بحث های زیادی شده است. به طوری که در دهه های اخیر در عرصه های گوناگون آن تلاش چشمگیری انجام شده است که در نهایت باعث توجه به اهمیت و نقش عمیق و گسترده آموزش های شهروندی در رشد و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ملل گردیده است.

هدف اصلی از انجام این تحقیق، بررسی میزان تاثیر آموزش های شهروندی در تحقق و دستیابی به توسعه پایدار شهری در ابعاد مختلف آن (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی) از دیدگاه ساکنان منطقه ۵ شهر تهران می باشد.

نتیجه این تحقیق نشان می دهد که توسعه بایستی دقیقاً در مرکز تمامی برنامه های آموزش شهروندی قرار گیرد و به دلیل آنکه زیر بنای توسعه شهری و به تبع آن توسعه ملی، توسعه در هر یک از بخش های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و زیست محیطی می باشد لذا برای رسیدن به توسعه در هر یک از بخش ها نیاز به آموزش ضروری به نظر می رسد و از آنجایی که انسان محور توسعه محسوب می شود، نیاز به آموزش برای انسان بیش از پیش ضروری به نظر می رسد که این آموزش می تواند در ابعاد مختلفی صورت گیرد.

واژگان کلیدی: آموزش، آموزش شهروندی، توسعه، توسعه پایدار، توسعه پایدار شهری، شهر تهران، منطقه ۵ شهر تهران

مقدمه

آموزش از منابع حیاتی توسعه است که به منظور توانمندسازی هر انسانی باید در دسترس او باشد. در دوران ما آموزش به عنوان موثرترین ابزار جوامع برای ورود به چالش‌های آینده مورد توافق قرار گرفته است و اصولاً پذیرفته شده است که در پرتو آموزش امروز، دنیای فردا شکل خواهد گرفت.

در مناظره توسعه پایدار دقیقاً با توجه به نگرش فوق، این مولفه‌شان و جایگاه ویژه‌ای یافته است و در تحلیل‌ها و پژوهش‌های سال‌های اخیر، بسیاری از برنامه‌ها و استراتژی‌های توسعه به خصوص برای قرن بیست و یکم به گونه‌ای ریشه‌ای به توفیق در امر آموزش پیوند خورده است. پیشرفت، به گونه‌ای روزافزون به تولیدات ذهن‌های تعلیم یافته در عرصه‌های پژوهش، نوآوری و نظایر آنها بستگی خواهد داشت. بنابراین آموزش نه فقط در پژوهشکده‌ها و آزمایشگاه‌ها که در تمامی عرصه‌های زندگی حضوری فعال دارد و منطقاً عاملی است که مردم را در جوامع مختلف هشیارتر، با سوادتر، آماده‌تر و مسئول‌تر، نقادتر و اخلاقی‌تر می‌کند و از این‌رو حامل برترین آرمان‌های بشری است و در نتیجه حیاتی‌ترین ابزار در مسیر نیل به توسعه پایدار تلقی می‌شود.

آموزش شهروندی، مهمترین عامل موثر در دگرگونی طرز نگرش و رفتار بشری است که در مسیر رشد اقتصادی، بهبود کیفیت زندگی، ایجاد دانش و مهارت، تامین فرصت‌های شغلی و افزایش تولید جامعه به کار گرفته می‌شود، از این رو در جوامع، منزلتی یگانه یافته است.

آموزش پایدار به مفهوم وسیع خود در دهه‌های آینده این توان‌مندی را خواهد داشت تا به مثابه ابزاری قابل اعتماد، پل مستحکمی بین کلاس درس و اجتماع و نیز بین کلاس درس و بازار بنا کند.

توسعه پایدار مفهومی است فراگیر با بار معنایی بسیار گسترده و همین ویژگی آن باعث شده است که گروه‌های مختلف اجتماعی با اهداف کاملاً متفاوت آن را بکار برند.

امروزه تعریف توسعه که تا به حال صرفاً جنبه اقتصادی داشت تغییر کرده و به نوعی جامع‌نگری با ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و زیست محیطی روی آورده است که هدف اصلی آن "توسعه انسانی پایدار" است.

تحقق پایداری توسعه در مقیاس ملی و جهانی را باید در اذهان و اندیشه‌های نیروی انسانی جوامع جستجو کرد و دستیابی به آن بدون سرمایه‌گذاری در امر آموزش نیروی انسانی غیرممکن است. شاید باور این حقیقت با همه ابعاد که فرآیند توسعه پایدار و تحقق همه ابعاد آن همان تربیت نیروی انسانی است که ریشه در آموزش دارد، هنوز برای بسیاری از کشورهای جهان مشکل باشد.

هدف از انجام این تحقیق، بررسی تاثیر آموزش‌های شهروندی در تحقق و دستیابی به توسعه پایدار شهری در ابعاد مختلف آن شامل توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی، توسعه فرهنگی و زیست محیطی در منطقه ۵ شهر تهران (هدف اصلی) و همچنین بررسی موضوعات، شیوه‌ها و روش‌ها، زمان و مکان مناسب برای آموزش‌های شهروندی و نیز شناسایی پارامترهای موثر بر میزان آشنایی شهروندان منطقه ۵ شهر تهران با آموزش‌های شهروندی (اهداف فرعی) می‌باشد.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق، روش تحقیق توصیفی تحلیلی (از نوع پیمایشی) می باشد. در این تحقیق پس از تعیین حجم نمونه آماری (۳۸۴ نفر) از طریق فرمول کوکران یا کوچران (برای متغیرهای کیفی) و در نظر گرفتن میزان خطای نمونه گیری (۵٪) نسبت به انجام نمونه گیری از جامعه آماری مورد نظر (نواحی ۷ گانه منطقه ۵ شهر تهران) به روش طبقاتی و تصادفی (ابتدا بر اساس نسبت جمعیت ساکن در هر ناحیه به جمعیت کل منطقه و سپس بر اساس نسبت جمعیت زن و مرد ساکن در هر ناحیه به جمعیت کل ناحیه) اقدام گردید و پرسش نامه تهیه شده بر اساس هدف تحقیق توسط افراد مختلف تکمیل شد.

لازم به ذکر می باشد که سوالات مطرح شده در پرسش نامه در خصوص میزان تاثیر آموزشهای شهروندی در دست یابی به شاخص های مختلف توسعه پایدار شهری در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی از دیدگاه شهروندان نواحی مختلف منطقه ۵ شهر تهران، مطرح گردیده است که پس از تکمیل پرسش نامه ها و جمع بندی و ورود داده ها در محیط نرم افزار SPSS (نرم افزار تجزیه و تحلیل آماری در علوم انسانی)، نسبت به تجزیه تحلیل آماری داده ها به کمک نرم افزار مذکور اقدام گردیده است، بدین شکل که در ابتدا نسبت به ارائه جداول و نمودارهای توزیع فراوانی بر اساس سوالات مطرح شده در بخش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی پرداخته شده است و سپس با استفاده از آزمون آماری ناپارامتریک کای اسکوئر (کای دو یا مجذور کای) نسبت به آزمون و بررسی صحت فرضیات تعریف شده در جهت هدف تحقیق اقدام شده است و پس از ارائه جداول دوبعدی (فراوانی مورد مشاهده، فراوانی مورد انتظار و تفاوت فراوانی ها) پارامترهای مجذور کای، درجه آزادی و نهایتاً سطح معناداری، تفاوت نسبت ها برای هر یک از بخش ها محاسبه می گردد و با استفاده از مقایسه سطح معناداری، تفاوت نسبت ها با سطح معناداری مفروض (۰,۰۵) و یا از طریق مقایسه مجذور کای محاسبه شده با میزان استاندارد مجذور کای در جدول ارزش های احتمالی توزیع کای دو (با توجه به درجه آزادی محاسبه شده و میزان خطای مفروض ۰,۰۵) می توان نسبت به آزمون و بررسی صحت فرضیات مطرح شده پرداخت که در بخش یافته های تحقیق به صورت کامل به آن پرداخته می شود.

ناحیه مورد مطالعه

منطقه ۵ شهر تهران در شمال غربی شهر تهران واقع گردیده است. پیش از شکل گیری منطقه ۲۲ شهر تهران، منطقه ۵ به عنوان غربی ترین حد شهر تهران به حساب می آمده است. مساحت این منطقه ۵۲۸۷/۱ هکتار بوده و از شمال به ارتفاعات شمال تهران (دامنه کوه های البرز)، از غرب در مجاورت مناطق ۲۱ و ۲۲ شهر تهران و رودخانه کن، از شرق در مجاورت منطقه ۲ و به بزرگراه آیت الله اشرفی اصفهانی - محمد علی جناح و از جنوب در مجاورت منطقه ۹ و به جاده مخصوص کرج محدود می شود (سایت شهرداری تهران www.tehran.ir).

این منطقه که به پهنه توسعه شهر تهران معروف است، پس از انقلاب اسلامی به دلایل مختلف از جمله سرریز جمعیت تهران از مناطق مرکزی و جنوبی و سیل مهاجرین به تهران، با افزایش جمعیت و توسعه روبرو بوده است. رشد سریع جمعیت این منطقه در سال های پس از پیروزی انقلاب، نشان دهنده میل مردم به سکونت در این منطقه جوان بوده است (همان منبع).

براساس آخرین سرشماری سال ۸۵، جمعیت منطقه به میزان ۶۷۷,۰۸۵ نفر بوده که برآورد جمعیتی منطقه در سال ۸۶ نیز به میزان ۶۸۵,۳۳۴ نفر در قالب ۲۰۴,۲۱۸ خانوار می‌باشد. این منطقه به ۷ ناحیه تقسیم شده است که مساحتی برابر ۵۲۸۷/۱ هکتار را در بر گرفته که از این حیث پس از مناطق ۲۲ و ۴ بیشترین وسعت را در کل شهر تهران بخود اختصاص داده است (همان منبع).

شکل شماره ۱: موقعیت جغرافیایی منطقه ۵ شهر تهران نسبت به منطقه ۲۲ گانه

منبع: سایت منطقه ۵ شهرداری تهران www.region5.ir

تعاریف و مفاهیم

آموزش شهروندی [۱] (متغیر مستقل)

آموزش تعلیمات منظمی است که در جهت ایجاد آمادگی برای اجرای امور زندگی، از جمله زندگی در شهر و روستا آموخته می‌شود. میان سطح آموزش اشخاص در جامعه و قابلیت آن جامعه برای پیشرفت در عرصه های گوناگون از جمله اقتصادی و سیاسی نوعی همبستگی وجود دارد. (دانشنامه جامع مدیریت شهری و روستایی، ۱۳۸۷، ص ۱۶).

آموزش به طور کلی به ۲ صورت رسمی و غیررسمی به انجام می‌رسد. آموزش رسمی در اغلب موارد مترادف آموزش تحصیلی است. در مقابل آموزش غیررسمی شامل تمام فعالیت‌های آموزشی سازمان یافته خارج از نظام رسمی آموزش است و به منظور خدمت آموزشی به مخاطبان معین طراحی و اجرا می‌شود.

فعالیت‌هایی نظیر دوره‌های جبرانی برای بازماندگان از تحصیل، آموزش بزرگسالان و دوره‌های آموزش فنی و حرفه‌ای خارج از نظام رسمی آموزشی از آن جمله است (همان منبع، صص ۱۶-۱۷).

آموزش شهروندی عبارت است: از رشد و پرورش دادن ظرفیت‌های افراد و گروه‌ها برای مشارکت و تصمیم‌گیری و عمل آگاهانه و مسوولانه در زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی.

این آموزش‌ها شامل حقوق انسانی، رشد مستمر و همه‌جانبه، اخلاق و ارزش‌ها، صلح و مسالمت‌جویی، برابری اجتماعی و حرمت نهادن به تفاوتها است (لطف آبادی، ۱۳۸۵).

به عبارتی دیگر: ایجاد، تنظیم و گسترش روابط، مناسبات، حقوق و مهارت‌های لازم در ساماندهی ارتباطات اجزای سه‌گانه شهر شامل (انسان‌ها، فعالیت‌ها و اماکن شهری)، شامل موضوعاتی است که در حیطه آموزش‌های شهروندی قرار می‌گیرد (نظام‌نامه جامع آموزش و مشارکت‌های شهروندی شهرداری تهران، جلد اول، ۱۳۸۵).

اهداف آموزش شهروندی عبارت است از: ارتقای دانایی‌ها، خواسته‌ها و توان‌مندی‌های شهروندان در راستای زندگی سالم و حیات اجتماعی مطلوب با تاثیر در ابعاد:

- ۱- بینش (ژرف اندیشی ، جامع نگری ، تعادل در واقع بینی و آرمانگرایی در امور شهری و...)
- ۲- دانش (افزایش اطلاعات و آگاهی‌ها و...)
- ۳- منش (درک متقابل ، انصاف ، پذیرش ، انعطاف پذیری ، وفای به عهد ، صرفه جویی ، وجدان کار و...)
- ۴- روش (همیاری ، تعاون و مشارکت)
- ۵- کنش و رفتار (رعایت نظم ، انضباط اجتماعی ، دقت عمل ، انجام وظایف و مسئولیت‌ها، امر به معروف و نهی از منکر و...) (همان منبع، ص ۱۰).

- توسعه پایدار شهری [۲] (متغیر وابسته)

توسعه پایدار شهری، یعنی فرآیندی در ایجاد شهر پایدار، یعنی شهری مناسب زندگی حال و آینده شهروندان (دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، ۱۳۸۷).

بنابر اصل یک بیانیه ریو، انسان شایسته بر خورداری از زندگی سالم، پربار و هماهنگ با طبیعت است و می‌بایست محور اصلی توسعه پایدار قرار گیرد (همان منبع، ص ۲۹۲).

اندیشه توسعه پایدار شهری ریشه در اندیشه‌هایی دارد که در برابر تنگناها و محدودیت‌های محیطی و اجتماعی، به آرمانشهر گرایی روی می‌آورند (همان منبع، ص ۲۹۲).

این روند در نهایت به تصویب دستور کار ۲۱ (منشور بین‌المللی توسعه) در کنفرانس ریو منجر گردید .

برای عملیاتی کردن مصوبات این منشور، با رویکرد "جهانی فکر کن و محلی عمل کن"، انجام اقدامات محلی و شهری مورد تاکید قرار گرفت و بر این واقعیت منطقی شعار، "اقدام محلی جهان را به حرکت در می‌آورد"، صحه گذاشت. بنابراین کارشناسان زیادی برای اجرایی کردن انگاره کلی توسعه پایدار از طریق تعیین ویژگی‌های شهرهای پایدار یا توسعه پایدار شهری، به تلاش‌های وسیعی روی آوردند.

در این راستا و به منظور دستور کار ۲۱ در سال ۱۹۹۵ میلادی مرکز سکونت‌گاه‌های سازمان ملل متحد محور دومین کنفرانس بزرگ بین‌المللی خود را (موسوم به هیئات دو) که در شهر استانبول (ترکیه) برگزار شد، به توسعه پایدار شهری اختصاص داد. از آن زمان تاکنون، در ارتباط با توسعه پایدار و شهر، بحث‌های زیادی مطرح شده است (همان منبع، ص ۲۹۲).

در نهایت منظور از توسعه پایدار شهری، فرآیندی است که هدف آن ایجاد شهر پایدار مطابق نیازهای شهروندان و از لحاظ عملکردی، مکانی مناسب برای زندگی نسل‌های حال و آینده است (همان منبع، ص ۲۹۲).

به عبارتی دیگر: توسعه پایدار شهری یعنی تلاش برای ارتقاء زندگی شهری در ابعاد بوم‌شناختی، فرهنگی، سیاسی، نهادی، اجتماعی و اقتصادی، بدون تحمیل هزینه‌های ناشی از کاهش سرمایه طبیعی و مشکلات محلی (همان منبع، ص ۲۹۴).

توسعه پایدار شهری مستلزم موفقیت در تحقق اهداف کیفی شهری و مشروط بر فراهم نمودن شرایط برابری نسل حاضر و آتی است. همچنین ذخایر منابع طبیعی شهر و منطقه نباید فراتر از توان باز تولید آن، در شهر مصرف شود. (همان منبع، ص ۲۹۳).

بنابراین می‌توان گفت که: توسعه پایدار شهری ترکیبی از توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی و حفاظت محیط زیست است که با توجه تام و تمام به حقوق و آزادی‌های اساسی انسان (از جمله حق توسعه)، ابزار دستیابی به جهانی پایدار و صلحی با دوام تر را توسعه ای بینشی - اخلاقی و معنوی عنوان می‌سازد (همان منبع، ص ۲۹۸).

ارتباط آموزش شهروندی و توسعه پایدار شهری

همان‌طور که در بخش‌های قبل ذکر شد، ارتباط میان آموزش شهروندی و توسعه پایدار و به تبع آن توسعه پایدار شهری در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و در نهایت زیست محیطی قابل بررسی می‌باشد که در ذیل به آن پرداخته می‌شود:

- توسعه فرهنگی [۳]

یکی از ابعاد بسیار مهم توسعه ملی، توسعه و باروری فرهنگی حاکم بر جامعه است، چنان‌که پیش شرط هرگونه توسعه‌ای، توسعه فرهنگی است. توسعه بدون دستیابی به فرهنگ خاص آن امکان پذیر نیست. توسعه در تمام ابعاد آن به شدت تحت تأثیر باورهای فرهنگی است. از این رو باید فرهنگ را محور همه برنامه‌های توسعه قرار داد. از جمله مواردی که آموزش و پرورش بطور اعم و آموزش‌های شهروندی به‌طور اخص می‌تواند به توسعه فرهنگی کمک کند، حاکم شدن نگرش علمی بر فرهنگ جامعه، فرهنگ پذیری، نظم‌پذیری، مسئولیت‌پذیری و فردگرایی مثبت است. توسعه فرهنگی را باید افزایش ظرفیت خلاقیت و نوآوری در ارزش‌ها و رفتارهایی دانست که آدمیان در زندگی روزمره آنها را بکار می‌گیرند و با آن زندگی می‌کنند (بهرام‌زاده، ۱۳۸۲).

این بعد از توسعه در هشت حوزه دسترسی به فرهنگ، آموزش و پرورش فرهنگی و هنری، ارتقای خلاقیت و نوآوری، تشویق فرهنگ عامه و فرهنگ سنتی، تقویت هویت فرهنگی، ارتقای مبادلات فرهنگی، توسعه نگرش‌های قطعی درباره فرهنگ و حفظ میراث فرهنگی خلاصه می‌شود. همچنین ابعاد توسعه فرهنگی شامل مواردی چون حاکم شدن نگرش‌های علمی بر فرهنگ جامعه، فرهنگ‌پذیری، نظم‌پذیری جمعی، مسئولیت‌پذیری و فردگرایی مثبت می‌شود (همان منبع).

- توسعه اجتماعی [۴]

توسعه اجتماعی، فرآیندی است که ساختارهای اجتماعی را از شکل نوین تغییر می‌دهد و نهادهایی ساخته می‌شود که موجب انسجام و همبستگی در درون جامعه می‌شوند. راه‌هایی که آموزش می‌تواند به توسعه اجتماعی کمک کند، رشد اجتماعی، سازگاری اجتماعی، مشارکت اجتماعی و نوین‌سازی است. بدیهی است افراد جامعه وقتی می‌توانند خود را با اجتماع و تغییرات آن سازگار کنند و آماده تغییرات اجتماعی و پذیرایی تجربه‌های جدید باشند و به دیگران به طور مؤثر احترام بگذارند که دارای تحصیلات پایه باشند و آگاهی و دانش لازم را برای مشارکت فعال در توسعه و پیشرفت جامعه داشته باشند. دانش و بینشی که افراد در محیط‌های آموزشی پیدا می‌کنند و به صورت

قابلیت‌ها و توانایی‌های فنی، اجتماعی و جهت‌گیری سیاسی آنهاست و در حقیقت آینده اجتماع را پی‌ریزی می‌کنند (نوابخش، ۱۳۸۷).

- توسعه اقتصادی [۵]

توسعه اقتصادی، فرآیندی را اشاره می‌کند که هدفش به‌وجود آوردن رفاه جامعه از طریق افزایش تولیدات، استفاده بهینه از منابع طبیعی، بالا بردن سطح اشتغال و درآمد، توزیع عادلانه درآمد، مهیا کردن شرایط بهتر مصرف کالا و خدمات است (ویلر، ۱۳۸۴، ص ۲۵۴).

توسعه اقتصادی چیزی بیش از رشد اقتصادی است و می‌توان گفت که توسعه به معنای رشد به اضافه تغییر است. امروزه آموزش شهروندی معرف نوع مهمی از سرمایه‌گذاری در منابع انسانی است که با فراهم آوردن و ارتقاء بخشیدن دانش، مهارت‌ها و نگرش‌های مورد نیاز افراد به توسعه اقتصادی کمک می‌کند. چون مسئولیت پرورش نیروی انسانی و افزایش بهره‌وری و کارایی برعهده آموزش است، بنابراین آموزش شهروندی در توسعه اقتصادی نقش زیر بنایی دارد (همان منبع، ص ۲۵۷).

- توسعه سیاسی [۶]

توسعه سیاسی، یعنی تغییر مردم از شکل اطاعت کنندگان صرف به صورت افرادی که امور سیاسی جامعه برایشان دارای اهمیت است و نسبت به اصل برابری و پذیرش قوانین و حقوق جهانی حساسیت نشان دهند. گسترش دامنه علوم، آموزش مطالعاتی و پژوهشی و کمک به ایجاد تحولات مثبت اجتماعی و ارتقاء توسعه سیاسی از جمله دستاوردهای تقویت آموزش‌های شهروندی است. هر قدر آموزش‌های شهروندی در سطح گسترده‌تری از جامعه نفوذ کند، دامنه تأثیرات آن در اجتماع آشکارتر خواهد بود. با بررسی کلی روند دموکراسی و توسعه سیاسی در کشورهای مختلف در می‌یابیم که بین این روند و افزایش کمی و کیفی دانشگاه‌ها و دیگر مراکز آموزش‌های شهروندی رابطه معناداری وجود دارد. یعنی گسترش آموزشی شهروندی در ایجاد زیرساخت‌های ضروری برای دستیابی به جامعه‌ای توسعه‌یافته که به صورت طبیعی و پایدار توسعه سیاسی را تجربه کرده و گسترش داده باشد از پیش شرط‌های اساسی و ضروری تلقی می‌شود (زاهدی، ۱۳۸۶، ص ۱۸۱).

عناصر و مؤلفه‌های اصلی توسعه سیاسی شامل مردم، حکومت و جامعه می‌شود. یکی از اساسی‌ترین پیامدهای آموزش‌های شهروندی، تحقق توسعه انسانی است که به شکوفایی استعدادها و ارتقاء توانایی‌ها و مهارت‌ها و افزایش آگاهی‌ها و فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی افراد و گروه‌های اجتماعی می‌انجامد (همان منبع، ص ۱۸۶).

متون مختلف، شاخص‌های توسعه سیاسی پایدار را سه عامل مشارکت سیاسی، همگرایی ملی و تحرک اجتماعی معرفی کرده‌اند (همان منبع، ص ۱۸۸).

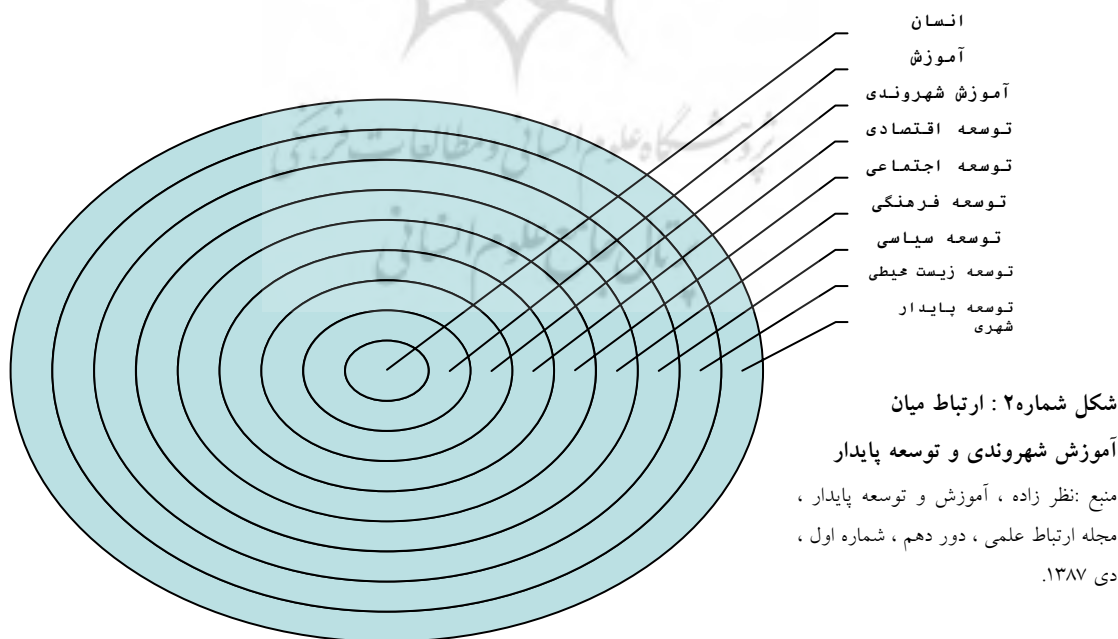
از آنجا که آموزش و یادگیری عامل آگاهی و نقش مهمی در شناخت شرایط و موقعیت سیاسی جامعه است، بنابراین آموزش به‌طور کل و آموزش‌های شهروندی به‌طور خاص باید استعدادهای بالقوه را تربیت و زمینه مشارکت آنها را در امور سیاسی جامعه فراهم کند (همان منبع، ص ۱۸۹).

- توسعه زیست محیطی [۷]

برای رسیدن به توسعه‌ای پایدار یعنی توسعه‌ای موزون و با حفظ ارزش‌های زیست محیطی باید به تحول فرهنگ زیستی جوامع اندشید تا مردم تشکیل دهنده جوامع، منش خود را با پایداری و پویایی طبیعت تطبیق دهند. توسعه پایدار وقتی تحقق می‌یابد که اطلاعات زیست محیطی در میان مردم گسترش یافته و مشارکت مردم در حفظ و حراست از آن دو چندان گردد. بدون حمایت مردمی، جهش به توسعه نیز مشکل آفرین خواهد بود. بنابراین آموزش مردم در زمینه محیط زیست الزامی است چراکه می‌توان با ایجاد تغییر در مبانی و اعتقادی مردم، عملکرد آنان را دگرگون و یا بهتر بگوئیم متحول ساخت و می‌توان دورنمای توسعه پایدار را با الگویی مناسب پیش‌بینی کرد. (محرم نژاد، ۱۳۸۵).

به‌طور کلی می‌توان گفت، هدف آموزش محیط زیست، در اولویت اول، پرورش افراد فعال و آگاه نسبت به محیط زیست خود و مسئولیت‌شان در حفاظت از آن است. برای نیل به این هدف، آموزش باید شناخت افراد را نسبت به واکنش‌های متقابل نسبت به جنبه‌های فیزیکی، بیولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی محیط زیست و وابستگی‌ها و ارتباط‌های پیچیده میان توسعه اقتصادی - اجتماعی و بهبود محیط زیست افزایش دهد. هدف دیگر آموزش در زمینه محیط زیست این است که در هر فرد حساسیتی نسبت به حوادث و تغییرات فیزیکی، زیستی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی محیط زیست بوجود آورد و نگرانی‌هایی نسبت به مسائل بوجود آمده در وی ایجاد نمود و نسبت به اصلاح مشکلات انسانی مانند فقر، بی‌سوادی، بی‌عدالتی اجتماعی و نظایر آن همت گماشت و مهارتی برای ابداع روشها، وسایل و حل مسائل زیست محیطی در او به وجود آورد (همان منبع).

شکل ذیل ارتباط میان آموزش شهروندی و توسعه پایدار شهری را نشان می‌دهد.

- میزان تاثیر آموزش های شهروندی

- در دستیابی به شاخص های توسعه پایدار شهری

الف) میزان تاثیر آموزش شهروندی در دستیابی به شاخص های توسعه اقتصادی:

- رعایت الگوی مصرف و صرفه جویی در مصرف انرژی و کالاهای اساسی
- تغییر نگرش ، افزایش مهارت و بهره وری نیروی کار شاغل در جامعه
- توجه بیشتر شهروندان به نقش پس انداز و تامین آتیه خود و فرزندان
- استقبال مردم از پرداخت به موقع عوارض نوسازی ، مشاغل و.....
- گرایش مردم به استفاده از محصولات داخلی
- کاهش خسارتها و هزینه های وارده بر مدیریت شهری

جدول شماره ۱: جدول توزیع فراوانی تعیین میزان تاثیر آموزش شهروندی در دستیابی به شاخصهای توسعه اقتصادی

گزینه ها	فراوانی مورد مشاهده	درصد فراوانی مورد مشاهده	فراوانی مورد انتظار	تفاوت فراوانی ها
خیلی زیاد	98	25.9%	75.8	22.2
زیاد	141	37.2%	75.8	65.2
متوسط	97	25.6%	75.8	21.2
کم	31	8.2%	75.8	-44.8
خیلی کم	12	3.1%	75.8	-63.8
جمع کل	379	100%	379	----

منبع : مطالعات میدانی نگارنده ، ۱۳۸۸

ب) میزان تاثیر آموزش شهروندی در دستیابی به شاخص های توسعه فرهنگی :

- افزایش فرهنگ شهرنشینی و آپارتمان نشینی در شهروندان
- تقویت هویت فرهنگی در شهروندان و مقابله با ناهنجاری های فرهنگی
- حفظ میراث فرهنگی و آشنایی شهروندان با مفاخر ملی و مذهبی و مکان های تاریخی
- ارتقاء مبادلات فرهنگی و هنری شهروندان با یکدیگر

جدول شماره ۲: جدول توزیع فراوانی تعیین میزان تاثیر آموزش شهروندی در دستیابی به شاخص های توسعه فرهنگی

گزینه ها	فراوانی مورد مشاهده	درصد فراوانی مورد مشاهده	فراوانی مورد انتظار	تفاوت فراوانی ها
خیلی زیاد	107	28.3%	75.6	31.4
زیاد	143	37.8%	75.6	67.4
متوسط	86	22.8%	75.6	10.4
کم	32	8.5%	75.6	-43.6
خیلی کم	10	2.6%	75.6	-65.6
جمع کل	378	100	378	----

منبع : مطالعات میدانی نگارنده ، ۱۳۸۸

ج) میزان تاثیر آموزش شهروندی در دستیابی به شاخص های توسعه اجتماعی :

- تقویت و بهبود روابط و مناسبات اجتماعی شهروندان
- ارتقاء سطح اخلاق اجتماعی و کاهش آسیب های اجتماعی

- ایجاد نظم و انضباط اجتماعی در شهر
- شناخت بیشتر شهروندان از مسائل شهری و اهداف و وظایف شهرداری
- افزایش مشارکت شهروندان در انتخابات شوراییها و شورای اسلامی شهر

جدول شماره ۳: جدول توزیع فراوانی تعیین میزان تاثیر آموزش شهروندی در دستیابی به شاخص‌های توسعه اجتماعی

گزینه ها	فراوانی مورد مشاهده	درصد فراوانی مورد مشاهده	فراوانی مورد انتظار	تفاوت فراوانی ها
خیلی زیاد	108	28.6%	75.4	32.6
زیاد	146	38.7%	75.4	70.6
متوسط	87	23.2%	75.4	11.6
کم	28	7.4%	75.4	-47.4
خیلی کم	8	2.1%	75.4	-67.4
جمع کل	377	100	377	----

منبع: مطالعات میدانی نگارنده ، ۱۳۸۸

د) میزان تاثیر آموزش شهروندی در دستیابی به شاخص‌های توسعه زیست محیطی :

- آشنایی و توجه بیشتر شهروندان در آشنایی و توجه بیشتر مردم به روش‌های مبارزه با آلودگی‌های زیست محیطی
- آشنایی و توجه بیشتر شهروندان با روش‌های زیست محیطی پیرامون آلودگی هوا و راه‌های مبارزه با آن
- توجه بیشتر شهروندان به نظافت عمومی شهر و حفظ بهداشت محیط زندگی و محل سکونت خود
- آشنایی بیشتر شهروندان با روش‌های جمع‌آوری و تفکیک زباله و روش‌های بازیافت مواد
- توجه بیشتر به حفظ و نگهداری و استفاده بهینه از فضاها و سبز شهری و جنگل‌ها

جدول شماره ۴: جدول توزیع فراوانی تعیین میزان تاثیر آموزش شهروندی در دستیابی به شاخص‌های توسعه زیست محیطی

گزینه ها	فراوانی مورد مشاهده	درصد فراوانی مورد مشاهده	فراوانی مورد انتظار	تفاوت فراوانی ها
خیلی زیاد	114	30.2%	75.4	38.6
زیاد	141	37.4%	75.4	65.6
متوسط	87	23.1%	75.4	11.6
کم	27	7.2%	75.4	-48.4
خیلی کم	8	2.1%	75.4	-67.4
جمع کل	377	100	377	----

منبع: مطالعات میدانی نگارنده ، ۱۳۸۸

آزمون آماری: پس از جمع‌آوری اطلاعات مجذور کای محاسبه شده و استاندارد و نیز درجه آزادی محاسبه شده و سطوح معناداری مفروض و تفاوت نسبت‌ها در رابطه با میزان تاثیر آموزش‌های شهروندی در دستیابی به شاخص‌های توسعه اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و محیطی در جدول ذیل به طور خلاصه درج گردیده است.

جدول شماره ۵: جدول خلاصه نتیجه آزمون آماری انجام شده

میزان تاثیر آموزش‌های شهروندی در دستیابی به شاخص‌های توسعه اقتصادی	میزان تاثیر آموزش‌های شهروندی در دستیابی به شاخص‌های توسعه فرهنگی	میزان تاثیر آموزش‌های شهروندی در دستیابی به شاخص‌های توسعه اجتماعی	میزان تاثیر آموزش‌های شهروندی در دستیابی به شاخص‌های توسعه محیطی	مجذور کای محاسبه شده
155.378	163.930	176.172	173.059	مجذور کای استاندارد
9.488	9.488	9.488	9.488	درجه آزادی محاسبه شده
4	4	4	4	سطح معناداری مفروض
0.05	0.05	0.05	0.05	سطح معناداری تفاوت نسبت‌ها
0.000	0.000	0.000	0.000	

منبع: مطالعات میدانی نگارنده ، ۱۳۸۸

همان‌طور که مشاهده می‌شود، سطح معناداری تفاوت نسبت‌ها ۰,۰۰۰ است که کمتر از سطح معناداری مفروض ۰,۰۵ است، همچنین مجذور کای محاسبه شده در تمام بخش‌ها بیشتر از مجذور کای استخراج شده از جدول استاندارد (برای درجه آزادی ۵ و سطح خطای ۵٪) (۹,۴۸۸) می‌باشد، بنابراین نتیجه گیری می‌کنیم که به احتمال ۹۵ درصد صحت فرضیه تحقیق (مورد آزمون قرار گرفته) تایید می‌گردد و آماره مورد مشاهده (تفاوت فراوانی‌های مورد مشاهده با فراوانی‌های مورد انتظار یکسان) ناشی از خطای نمونه‌گیری نیست و به کل جامعه آماری تعمیم پذیر است.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

- رشد و توسعه آموزش‌های شهروندی در دستیابی به توسعه پایدار شهری یک ضرورت به شمار می‌رود که منجر به توسعه در هر یک از بخش‌های مختلف جامعه شده و نتیجه آن دستیابی به توسعه پایدار شهری و به تبع آن توسعه پایدار ملی خواهد بود. هرچه شهروندان از سطح آموزش‌های شهروندی بیشتری برخوردار باشند، بنظر می‌رسد امکان تحقق و دستیابی به شاخص‌های توسعه در هر یک از بخش‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی و در نهایت توسعه پایدار شهری به میزان قابل توجهی افزایش می‌یابد.

- باتوجه به اینکه میزان آشنایی شهروندان منطقه ۵ شهر تهران بر اساس میزان تحصیلات، شغل، جنسیت، وضعیت تاهل و ناحیه محل سکونت آنها متفاوت است، لذا باید جهت انجام آموزش‌های شهروندی بر اساس متغیرهای مذکور الگوی مناسب در نظر گرفت.

- دستیابی به مدیریت واحد شهری جهت امکان انجام برنامه‌ریزی و اجرای آموزش‌های شهروندی به صورت هماهنگ (یعنی چنان تعامل و هماهنگی بین سازمان‌ها و نهادهای مسئول در موضوع آموزش‌های شهروندی برقرار باشد که هنگام نیاز و در شرایط خاص، همه همچون مجموعه‌ای واحد و به دور از موازی‌کاری و تکروری عمل کنند) یک ضرورت به شمار می‌رود.

- با توجه به اینکه بحث آموزش شهروندی شامل یک بسته آموزشی است که حقوق شهروندی را نیز در بر می‌گیرد و به آن بسته حقوق شهروندی اطلاق می‌شود، باید به این نکته توجه داشت که حقوق شهروندی تنها توقعی نیست که یک فرد از جامعه دارد، بلکه این حق متقابل است و انتظارات جامعه از شهروندان به عنوان استفاده‌کنندگان از امکانات و منابع موجود در شهر را نیز شامل می‌شود. و پس از پایان این آموزش‌ها، باید در مقابل شهروندان متعهد شوند که حقوق شهروندی خود در جامعه را رعایت کنند.

- آموزش‌های شهروندی بسته به بافت فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی هر منطقه متفاوت است و یک نسخه واحد را نمی‌توان برای کل مناطق یک شهر پیچید. بنابراین قالب‌های آموزشی که تعریف می‌شود بایستی مبتنی بر یک مطالعه و بررسی میدانی در سطح مناطق باشد تا اولویت‌های آموزشی و اهداف رفتاری مورد انتظار تعیین و سپس برنامه‌ریزی آموزش تهیه محتوا و تولید محصول آموزشی در دستورکار قرار گیرد.

- بحث‌های اساسی آموزش‌های شهروندی، مانند حفظ محیط زیست، ترافیک، آلودگی هوا و... باید از دوران ابتدایی مدنظر قرار گیرد تا در سنین بزرگسالی به درستی نهادینه شود.

- یکی از علل و عوامل عقب ماندگی کشورهای عقب افتاده و در حال رشد، نداشتن امکانات سخت افزاری یکسان است. علاوه بر تأمین سخت افزارهای لازم، توجه و تقویت سایر جنبه‌های فناوری نظیر پرورش نیروی انسانی و ایجاد فرهنگ فناوری در جامعه الزامی است. ضمناً می‌توان برنامه‌های آموزشی را به شیوه خودآموز تهیه نمود تا از کارایی بیشتری برخوردار باشند.

- در حال حاضر اکثر آموزش‌ها، حضوری می‌باشد و تأثیرپذیری این آموزش زیاد است ولی در عصر حاضر به علت نبودن زمان کافی خیلی از افراد تمایل به آموزش غیر حضوری و مجازی را دارند، چرا که زمان و مکان این آموزش‌ها به دلخواه افراد می‌باشد و هر مسأله‌ای و هر نوع آموزشی که فرد با میل و رغبت خود انتخاب کند میزان موفقیت آن بیشتر نمایان می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

1-Education of Citizenship
2-Urban Sustainable Development
3-Cultural Development
4-Social Development

5-Economical Development
6-Political Development
7-Environmental Development

منابع

- بهرام‌زاده، حسینعلی (۱۳۸۲). توسعه پایدار. مجله تدبیر. شماره ۱۳۴ (تیر).
- دانشنامه مدیریت شهری و روستایی (۱۳۸۷). تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور (وزارت کشور)، زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۶). توسعه پایدار. تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،
- سایت شهرداری تهران، [www. Tehran.ir](http://www.Tehran.ir)
- سایت منطقه ۵ شهرداری تهران، www.region5 tehran.ir
- سایت مرجع مدیریت شهری www.urban management .ir
- لطف آبادی، حسین (۱۳۸۵). آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش آموزان. سایت جهاد دانشگاهی، www. S I D. IR
- محرم نژاد، ناصر و؛ عمران، حیدری (۱۳۸۵). فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست - شماره ۲۸.
- نظام‌نامه جامع آموزش و مشارکتهای شهروندی شهرداری تهران (۱۳۸۵). تهران: انتشارات معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، اداره کل آموزش و مشارکتهای شهروندی،
- نظرزاده، محسن (۱۳۸۷). آموزش و توسعه پایدار. مجله ارتباط علمی. دور دهم شماره اول،
- نوابخش، مهرداد (۱۳۸۷). آموزش، حلقه گمشده توسعه شهری (گفتگو با دکتر مهرداد نوابخش کارشناس توسعه شهری). روزنامه جام جم. شماره ۲۳۰۱ (دوشنبه ۳۰ خرداد).
- ویلر. اس. ام؛ بیتلی، تی (۱۳۸۴). نوشتارهایی درباره توسعه شهری پایدار. ترجمه کیانوش ذاکر حقیقی. تهران: انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی،
- Caves, Roger(2005).**Encyclopedia of the City**. London : Routledge,
- Breheny,M(1992).**Sustainable Development and Urban Form** .London:point,
- Elkin,T;Mclaren , D. and Hillman , M (1991).**Reviving the City: Towards Sustainable Urban Development** . London: Frindes of the Earth ,
- Maclaren,V.M.(1996)"Urban Sustaainability Reporting" ,**Journal of American Planing Association** . Vol .62 ,